

kronikk

Ett av hovedmotivene bak Tysklands krig mot Sovjetunionen i 1941-1945 var å plyndre landet. Folkemord inngikk i planene. Ifølge de tyske embedsmenns beregninger måtte ca. 30 millioner mennesker sulte ihjel eller dø på en annen måte for at Tyskland skulle kunne dra økonomisk nytte av de erobrede ressursene, skriver historiker **ROLF HOBSON** ved Institutt for Forsvarsstudier på 60-årsdagen for Tysklands angrep på Sovjetunionen.

Operasjon «Barbarossa» - 60 år etter

Tysk krig mot Sovjetunionen var historiens største koloniale plyndringskrig. Planer for en gigantisk økonomisk og rasemessig «nyordning» i Øst-Europa supplerte den ideologiske kampen mellom nazisme og kommunisme. Folkemord skulle frigjøre ressursene for tysk bruk.

Klokken 03.30 den 22. juni 1941 angrep Det tyske riket og dets allierte Sovjetunionen med 153 divisjoner. De 3,6 millioner soldater hadde en overlegenhet på rundt 700 000 over de sovjetiske styrkene i vest. Med sine 3600 tanks og 2700 fly hadde det tyske Wehrmacht vesentlig færre maskiner, om enn av bedre kvalitet. Til tross for advarsler fra egen og utenlandsk etterretning ble de sovjetiske styrkene overrasket og led store materielle tap; Wehrmacht tok flere hundre tusen krigsfanger.

Stalin proklamerte «fedrelandskrigen» i en radiotale 3. juli og mobiliserte landet for total krig. Likevel fortsatte den tyske fremmarsjen og de sovjetiske nederlagene i fem måneder.

Gjennom sommeren var den tyske militære og politiske ledelsen overbevist om at seieren i praksis var vunnet, og at den kunne iverksette sin planlagte nyordning av de sovjetiske territoriene. På høsten svekket forsyningsproblemene styrken i det tyske angrepet, men det var først den Røde Armés overraskende motoffensiv over en bred front fra 5. desember som gjorde det klart at krigen ville bli langvarig.

«Barbarossa» var den største operasjonen i det som skulle bli den største landkrigen i verdenshistorien. Nyere anslag vi-

om å gi tysk imperialismen en ny retning. Den oversjøiske førkrigsvarianten hadde gitt få resultater. Verdenskrigen hadde lært at Tyskland først måtte erobre større livsrom i øst.

Etter 1917 var kampen mot den «jødiske bolsjevismen» kommet til som et ledd i kampen mot «verdensjødedommen». Erobringer i øst var forutsetningen for en stilling som verdensmakt, forkynte Hitler tidlig. Den skulle i sin tur danne utgangspunktet for kampen om verdensherredømmet med de angelsaksiske maktene. Land i øst, kampen om verdensherredømmet og den samtidige fjerningen av jødene fra Europa – disse tre konstantene i hans verdensbilde ble virkeliggjort samtidig for første gang i 1941.

Den ideologiske rammen som Hitler trakk opp er viktig nok, undergraver forestillingen om et tysk forkjøpsslag og gjør det umulig å analysere krigen i øst med tradisjonelle militære begreper. Den var fra første stund en rase- og erobningskrig der de mest ytterliggående tiltak mot sivilbefolkningen på forhånd var legitimert av føreren selv. Men rammen ble også utfyllt av konkrete planer som ble lagt i ministeriene i Berlin fra høsten 1940, for en økonomisk og rasemessig nyordning av Øst-Europa.

Bakgrunnen for regimets

historiens største planlagte folkemord kunne iverksettes i fullt omfang. Men i de okkuperte områdene – de baltiske statene, Hviterussland og Ukraina – ble plyndringen gjennomført med desto større konsekvens. Følgen ble her at matvarer ble tildelt etter befolkningsgruppens nytteverdi for okkupasjonsmakten.

Nederst i rasehierarkiet sto jødene. Nyere studier har vist at et avgjørende motiv bak overgangen til systematisk utryddelse av hele jødiske befolkningsgrupper var ønsket om å fjerne «ubrukelige munner». SS' *Einsatzgruppen* sto til tjene for lokale okkupasjonsmyndigheter som ville redusere forsyningsbyrden i sine områder. Radikaliseringen av jødepolitikken i annen halvdel av 1941 kan på ingen måte tilskrives antisemittiske motiver alene; den var også et produkt av plyndringspolitikken.

En gruppe som ble rammet av den skjebnen som var tiltent langt flere russere, var de to millioner sovjetiske krigsfanger som døde i Wehrmachts innhegninger bak piggråd, men under åpen himmel, av sult, kulde og sykdommer vinteren 1942/42.

Det andre store temaet i planene som ble lagt forut for Barbarossa, var den rasemessige nyordningen

ser at rundt ni millioner sovjetiske soldater og kanskje det dobbelte, antallet siviler døde i de følgende fire årene. Wehrmacht mistet 2,8 millioner mann på østfronten. Dertil kommer minst 400 000 døde i sovjetisk fangenskap.

1941 var også året da konturene av de følgende femti års storpolitikk begynte å avtegnes. Fra desember, da Hitler i tillegg erklærte krig mot USA, kunne de to kontinentale verdensmaktene med sine uforenlige politiske systemer enes om en felles kamp mot nazismen og den europeiske hegemonismakten. Det britiske imperiet mistet gradvis innflytelse i forhold til de kommende supermaktene. Da de sto overfor hverandre i et delt Tyskland og Europa i 1945, begynte flere ti-års rivalisering under det som skulle bli den kalde krigen.

I tiden rundt 50-årsmerkingen for angrepet foregikk en debatt omkring hvorvidt Stalin hadde planlagt å angripe Tyskland i 1941. Enkelte forsøkte å fremstille Barbarossa som et forkjøpsslag legitimert av den Røde Armés angivelige offensive oppstilling. Noe senere på 90-tallet foregikk en opprivende debatt i Tyskland omkring Wehrmachts delaktighet i forbrytelsene på østfronten.

Samtidig er det blitt stadig bedre dokumentert hva Det tredje riket planla å gjøre – og hva det gjorde – med Sovjetunionens ressurser og befolkning. Sett i lys av disse hensiktene er det meningsløst å snakke om at Hitler «kom Stalin i forkjøpet». Et snevert militært blikk på operasjonene, eller en idéhistorisk tolkning av krigen som et uavvendelig oppgjør mellom to ideologiske dødsfiender, skjuler for det faktum at Barbarossa innledet historiens største koloniale plyndringskrig. Folkemord inngikk som en nødvendig konsekvens av plyndringen.

Som spydspissen i erobringsskrigen var Wehrmacht delaktig i, og medansvarlig for, utallige forbrytelser, men det betyr ikke at enhver tysk soldat på østfronten var involvert i forbrytelser mot menneskeheten.

Den overordnede rammen for denne krigen var Hitlers ønske, uttrykt fra 1920-tallet,

holdning til forsyningsspørsmålet var erfaringene med det britiske Royal Navys hungerblokkade av Tyskland under første verdenskrig. Denne hadde avskåret befolkningen fra oversjøiske matvareforsyninger og svekket dermed samfunnets evne til å føre en total krig.

Tyskland og det okkuperte Nord-Europa sto i samme situasjon fra høsten 1940 da England ikke sluttet fred. I Berlin så man løsningen på den truende forsyningskrisen i en hensynsløs plyndring av russiske ressurser, særlig jordbruksproduksjonen. For å kunne eksportere et tilstrekkelig stort overskudd måtte den russiske befolkningen reduseres tilsvarende.

Wehrmacht skulle avskjære befolknings- og industrisentrene i nord og vest fra jordbruksoverskuddet i sør. «Titalls millioner» (*zig Millionen*) måtte sulte ihjel, var embedsmennene i de berørte departementene enige om i månedene forut for angrepet. De og den politiske ledelsen regnet med rundt 30 millioner døde i løpet av vinteren 1941/42.

Den Røde Armés motoffensiv i desember forhindret at

av Øst-Europa. Her var det etnokratene i *Reichssicherheitshauptamt* (RSHA) som tok styringen og trakk på de erfaringene de hadde samlet siden høsten 1939 med å forskyve befolkninger inn i, ut av og innenfor Polen. Våren 1941 var disse kommet så langt som å planlegge folkemord på de europeiske jødene: De skulle skyves inn i det okkuperte Russland for å dø der.

Men også jødepolitikken var integrert i langt mer omfattende planer for en etnisk nyordning gjennom folkeforskyvninger av gigantisk omfang. Tre uker etter Barbarossa la RSHA frem for Himmler sitt første utkast til «Generalplan Ost», som så for seg en etnisk konsolidering av Øst-Europa ved å tvangsforflytte 30 millioner mennesker.

Noen av de verste nazistiske planene kunne ikke realiseres, da den sovjetiske staten til slutt klarte å mobilisere tilstrekkelige motkrefter. Men de ideologiske og rasistiske motivene som også kan påvises hos mange menige tyske soldater, ga krigen i øst en helt annen karakter enn den hadde hatt i vest, en tilintetgjørelseskrig der begge parter brukte nådeløse metoder mot fienden.

Likevel er det sivilbefolkningens lidelser i de okkuperte sovjetiske områdene som blir stående tydeligst i den historiske erindringen. Under påskudd av å bekjempe partisaner brente Wehrmacht og andre enheter utallige landsbyer og massakrerte innbyggerne.

I Hviterussland ble 340 000 bønder drept, i tillegg til 100 000 fra andre grupper og 550 000 jøder. Leningrad ble omringet og utsultet. Vinteren 1941–42 døde det flere mennesker hver måned i denne byen enn alle briter som ble drept av tyske bomber under hele krigen. Under beleiringens 900 dager døde like mange som i Auschwitz, langt flere enn de samlede britiske og amerikanske, sivile og militære tap under krigen.

Listene kan fortsette i det uendelige. Mer enn noe annet er det denne ufattelige summen av den totale krigens lidelser som for alltid vil være knyttet til «operasjon Barbarossa».

FOTO: SCANPIX

Sult som krigsvåpen. Sivilbefolkningen i Sovjetunionen var et av målene for den tyske krigsmaskinen i 1941–45, skriver vår kronikør.